

Σπυριδωνας Γιάννος, Εκπαίδευση των Τσιγγανοπαίδων: αγώνας κατά της προκατάληψης και του κοινωνικού αποκλεισμού - νομός Αιτωλοακαρνανίας

Καλημέρα σας αγαπητές συναδέλφισσες και αγαπητοί συνάδελφοι. Αισθάνομαι πολύ άνετα βρισκόμενος ανάμεσά σας, μέσα σε τόσο νεανικό κοινό, σε μια τάξη που οι ακούοντες είναι παιδιά μου, εκτός από εξαιρέσεις. Να ευχαριστήσω τους ιδύνοντες της εκδήλωσης, γιατί με έβαλαν πρώτο σήμερα, και να μπω στο θέμα μου.

Είναι η τρίτη χρονιά που δουλεύω στο πρόγραμμα ένταξης των παιδιών τσιγγάνικης προέλευσης στο εκπαιδευτικό σύστημα. Προσπάθησα να ασχοληθώ και με τη θεωρητική και την πρακτική αντιμετώπιση του θέματος και αυτή η ενασχόληση έφερε στο φως -για μένα προσωπικά- πολλά επιμέρους θέματα και όψεις της πραγματικότητας που ως τότε, ως πριν από τρία χρόνια δηλαδή, είτε δεν υποψιαζόμουν καν την ύπαρξη τους είτε είχα κάποια διαφορετική ή και αντίθετη άποψη από αυτή ή από αυτές που έχω σήμερα.

Σιέφτηνα, λοιπόν, όταν μου ζητήθηκε από τη γραμματεία του Προγράμματος ένας τίτλος για τη σημερινή εισήγηση, ότι καλό θα ήταν να μιλήσω όσο γίνεται πιο απλά, όπως λέει ο ποιητής, αλλά ταυτόχρονα εκβαθέων, να πούμε τα πράγματα με το όνομά τους και να προσπαθήσουμε να βάλουμε το δάκτυλο επί τον τύπον τον ύλον, ώστε να καταλήξουμε σε κάποια χρήσιμα συμπεράσματα για την παραπέρα πορεία του θέματός μας. Ύστερα, λοιπόν, από αρκετό «γράψε σβήσε» για τον τίτλο, κατέληξα στον τίτλο που σας ανακοίνωσε ο κος Παπακωνσταντίνου, "Εκπαίδευση των Τσιγγανοπαίδων: αγώνας κατά της προκατάληψης και του κοινωνικού αποκλεισμού", γιατί τον θεωρώ σημαντικό αυτό τον αγώνα και θα προσπαθήσω παρακάτω να το καταδείξω.

Ειδικότερα, θα προσπαθήσουμε να καταδείξουμε ότι "κάθε προσπάθεια ένταξης της διαφορετικότητας μέσα σ' ένα εκπαιδευτικό περιβάλλον είναι καταδικασμένη σε αποτυχία, αν αρκестεί μόνο στη μείωση της φυσικής

απόστασης...", όπως γράφει η κα Αναστασία Αζιζι-Καλατζή. Βέβαια, η μείωση της φυσικής απόστασης ανάμεσα στην εκπαιδευτική κοινότητα και την ομάδα για την οποία συζητάμε, τους Τσιγγάνους, είναι "όρος αναγκαίος, όχι όμως επαρκής..." για την εκπαιδευτική ένταξη.

Οι προσπάθειες που γίνονται για την εκπαιδευτική ένταξη των τσιγγανοπαίδων είναι δύσκολο για μένα να χαρακτηριστούν ως συστηματικές, επίμονες και συντονισμένες ακόμα - όχι ότι δεν είναι. Είναι στιγμές, συνήθως με την έναρξη μιας νέας σχολικής χρονιάς, που νομίζεις ότι κάτι καινούριο γίνεται και όλα θα πάνε καλά: εγκύκλιοι του Υπουργείου, εντατικοποίηση του Προγράμματος, των συνεργατών, της ηγεσίας κτλ., προσέλευση των παιδιών της ομάδας-στόχου, εγγραφή στα σχολεία... Λέμε: Θα είναι μια καινούρια χρονιά εφέτος! Η οργανωμένη Πολιτεία, επιτέλους, θέλει σοβαρά να δώσει σ' όλες τις ομάδες των κατοίκων αυτής της χώρας, των πολιτών, των μεταναστών και των κάθε είδους φιλοξενούμενων την ευκαιρία να φοιτήσουν με ίσους όρους στο εκπαιδευτικό σύστημα. Και δεν μπορεί κανείς παρά να χαρεί για αυτό. Από την άλλη, και οι διάφορες ομάδες, οι "διαφορετικές" από την πλειοψηφία -και οι Τσιγγάνοι μέσα σε αυτές- κατάλαβαν και θέλουν τα παιδιά τους να ενταχθούν στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας, το οποίο -θεσμικά τουλάχιστον- έχει σκοπό και αποστολή να προσφέρει εκπαίδευση και μόρφωση σ' όλα τα παιδιά σχολικής ηλικίας που διαμένουν στην επικράτεια. Και λέμε πάλι: Φέτος θα είναι μια πολύ καλή χρονιά για την εκπαίδευση γενικά και για τη διαπολιτισμική εκπαίδευση ειδικότερα!

Σε μερικές βδομάδες ή στην καλύτερη περίπτωση μετά από δύο-τρεις μήνες αρχίζουν να φαίνονται κάποια προβλήματα -μικρότερα, μεγαλύτερα, σοβαρότερα σε λίγο- στο χώρο το δικό μας, στο αντικείμενό μας, την εκπαίδευση, δηλαδή, των παιδιών από τους καταυλισμούς, και να παίρνουν τον γνωστό δρόμο και χρώμα: το δρόμο της άτακτης φοίτησης μέχρι και τη διακοπή της και το γκριζο χρώμα της μιζέριας από την πλευρά της διοίκησης, από τα στελέχη της εκπαίδευσης, καμιά φορά και από τους ίδιους τους

Τσιγγάνους ("τι θα χρησιμεύσει το σχολείο, δεν μαθαίνουν τίποτα εκεί, τι θα χρησιμεύσουν τα γράμματα" κτλ.), η οποία ανάμεσα στα άλλα οδηγεί στη διακοπή ή την άτακτη φοίτηση.

Πώς μπορεί να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα; Όταν πλησιάσεις και συζητήσεις με την εκπαιδευτική κοινότητα -και όχι μόνο βέβαια, πρέπει να συζητήσεις με όλους τους φορείς και με τους Τσιγγάνους, αλλά εγώ θα εστιάσω σήμερα περισσότερο με την εκπαιδευτική κοινότητα-, τους εκπαιδευτικούς από τη βάση μέχρι την κορυφή, θέματα σχετικά με τα παιδιά τσιγγάνικης καταγωγής, όταν μιλήσεις δηλαδή με τους διευθυντές των σχολείων και τους εκπαιδευτικούς, που έχουν στην τάξη τους αυτά τα παιδιά, βλέπεις να βγαίνουν στην επιφάνεια όλα αυτά που η σχετική με το θέμα βιβλιογραφία -και δεν είναι και μικρή- αναφέρει ως εμπόδια για την κοινωνική και εκπαιδευτική ένταξη των Τσιγγάνων: τα στερεότυπα, τις προκαταλήψεις, το δογματισμό, το φανατισμό και κάπου στο τέλος και το ρατσισμό, φανερό ή λίγο καλυμμένο.

Σε επιβεβαίωση των θεωρητικών προτάσεων από τη σχετική βιβλιογραφία θα αναφέρω όσο γίνεται πιο επιγραμματικά μερικούς χαρακτηριστικούς λόγους-διάλογους πέρα για πέρα πραγματικούς:

α)

«Εγώ, κύριε σύμβουλε, τους ξέρω καλά από χρόνια 'αυτούς'. Και τα' χω γράψει και τα' χω πει και στο Υπουργείο και στους συμβούλους μας και σε σας (δηλαδή, τον εκπρόσωπο του Προγράμματος). Δεν είμαι ρατσιστής, αλλά δεν πρόκειται να ενταχθούν έτσι στο σχολείο, όπως το βάζετε εσείς. Μόνο αν τους υποχρεώσουν, για να πάρουν τα επιδόματα των παιδιών τους, να φέρουν κάθε μήνα βεβαίωση από το διευθυντή του σχολείου ότι φοιτούν κανονικά, μόνο τότε θα έρχονται κανονικά τα τσιγγανόπουλα. Το ξέρω ότι είναι αντισυνταγματικό το μέτρο, το ξέρω ότι φαίνεται και λίγο ρατσιστικό, αλλά δεν γίνεται διαφορετικά».

β)

«- Δεν έχω αίθουσα, κύριε σύμβουλε, για να στεγάσω προπαρασκευαστικό τμήμα για τα τσιγγανάκια. Και είναι μεγάλα, δεν μπορώ να τα βάλω στις κανονικές τάξεις, αφού δεν ξέρουν ούτε να διαβάζουν.

- Μα δεν χρειάζεται, κύριε συνάδελφε, προπαρασκευαστικό τμήμα, τουλάχιστον για τα παιδιά 6-7 χρόνων, που έρχονται κανονικά για πρώτη φορά στο σχολείο. Θα γραφούν και θα φοιτήσουν στο κανονικό τμήμα της Α' τάξης που υπάρχει.

- Αυτό δεν μπορεί να γίνει, κύριε σύμβουλε. Έχουν άτακτη φοίτηση, κλέβουν, έχουν ψείρες, θα αναστατωθούν οι γονείς των άλλων παιδιών.

- Αφού τα παιδιά αυτά έρχονται για πρώτη φορά στο σχολείο, πώς τους αποδίδετε τέτοια συμπεριφορά; Κλεψιά, άτακτη φοίτηση; Πώς το ξέρετε;

- Τα ξέρω καλύτερα από σας, μια ζωή ζούμε εδώ, εσείς τα ξέρετε μόνο από τα βιβλία, δεν είναι έτσι όπως τα ξέρετε».

γ)

«- Δεν γίνεται να είναι τα μισά τσιγγανάκια και τα μισά ή λιγότερη από τα μισά ελληνάκια στην Γ' τάξη, κύριε σύμβουλε. Πρέπει να τους φτιάξουμε ξεχωριστό τμήμα.

- Γιατί, τι πειράζει; Εμείς στο Πρόγραμμα, αλλά και στο Υπουργείο Παιδείας, πιστεύουμε ότι θα λειτουργήσει καλύτερα η διαπολιτισμική εκπαίδευση, όταν συνεργάζονται όλα τα παιδιά στην τάξη, όταν επικοινωνούν.

- Δεν γίνεται αυτό, γιατί τα τσιγγανάκια έχουν κατά 90% χαμηλή απόδοση και θα φρενάρουν τη μαθησιακή πορεία όλης της τάξης.

- Υπάρχει η λύση της ενισχυτικής διδασκαλίας για να καλυφθούν οι ελλείψεις στη γλώσσα μέσα στην ίδια την τάξη ή χωριστά. Αυτό θα το αποφασίσετε εσείς με τον δικό σας σχολικό σύμβουλο, πώς θα βοηθήσετε αυτά τα παιδιά να ενταχθούν. Αλλά η τάξη να είναι ενιαία, τουλάχιστον τον περισσότερο χρόνο.

- Δεν γίνεται αυτό, κύριε σύμβουλε. Θα αντιδράσουν οι γονείς των άλλων παιδιών, θα πάρουν τα παιδιά τους να τα γράψουν σ' άλλο σχολείο -ξέρετε, υπάρχουν πόρτες και παραθυράκια- και το δικό μας θα γίνει σχολείο τσιγγανοπαίδων".

δ)

«- Να τους φτιάξετε ένα σχολείο στη γειτονιά τους, είναι καλύτερα για όλους μας.

- Μα το Πρόγραμμα μας, κύριε συνάδελφε, και το Υπουργείο είναι κατά των ιδιαίτερων σχολείων: σχολεία τσιγγανοπαίδων, σχολεία βλαχόπουλων, αλβανοπαίδων και ούτω καθεξής.

- Αυτοί είναι άλλη ράτσα, κύριε σύμβουλε. Και σπίτι καλό να τους δώσει το κράτος, αυτοί θα στήσουν δίπλα τη σιηνή τους και θα κοιμούνται εκεί. Έτσι έχουν μάθει. Τα παιδιά τους μυρίζουν. Πώς θα καθίσουν στο ίδιο θρανίο με τα δικά μας; Θα τα γεμίσουν ψείρες. Δεν ξέρουν και ελληνικά, δεν μπορούν να παρακολουθήσουν το μάθημα».

Νομίζω ότι οι τέσσερις αυτές "περιστάσεις" επικοινωνίας συνοψίζουν τον αντίλογο που αρθρώνουν οι εκπαιδευτικοί μας, αλλά και άλλοι παράγοντες, όπως εκπρόσωποι γονέων ή της τοπικής αυτοδιοίκησης, δηλώνοντας παράλληλα σ' όλους τους τόνους πως "δεν είμαι ρατσιστής" και πως αυτή είναι η πραγματικότητα. Και μερικοί επιχειρηματολογούν κιόλας με επιστημονικοφανή τρόπο. Και ξέρετε κάτι; Το σκέφτηκα πολύ αυτό το θέμα και είδα ότι σε κάποιο βαθμό ίσως να έχουν δίκιο, ότι δεν είναι δηλαδή ρατσιστές οι συνάδελφοι και οι άλλοι συμπολίτες μας που σκέφτονται με αυτό τον τρόπο, με την έννοια του σωκρατικού: "Ουδείς ειών κακός". Είναι αποτέλεσμα αυτή η αντιμετώπιση, αυτή η ιδεολογία, της παιδαγωγικής αλληλεπίδρασης αυτών που μάθαμε από τα παιδικά μας χρόνια.

Υποπτεύομαι ότι ανάλογα κοινωνικά στερεότυπα και προκαταλήψεις υπάρχουν και λειτουργούν και από την πλευρά των Τσιγγάνων και αναφέρονται στις ιδιότητες και τη συμπεριφορά των "άλλων", των "μπαλαμό". Έγκυρη έρευνα που έγινε -δεν δημοσιεύτηκε ακόμη- από το "Ι.Τ.Σ.Μ.Ε.Χ." στα Άνω Λιόσια σε δύο ομάδες, μια ομάδα Τσιγγάνων και μια ομάδα μη Τσιγγάνων κατοίκων της περιοχής, έδειξε ότι υπάρχει προκατάληψη και ρατσισμός και στους Τσιγγάνους, σε πολύ μικρότερο όμως βαθμό, απέναντι στους μη Τσιγγάνους, και από την άλλη μεριά υπάρχει βέβαια η προκατάληψη, η απόρριψη, στους μη Τσιγγάνους για τους Τσιγγάνους. Έχει ενδιαφέρον να δούμε κάποια στοιχεία αυτής της έρευνας:

"Με βάση τη μόρφωση οι Τσιγγάνοι αποδέχονται τους μη Τσιγγάνους ως εξής:

α) Οι αναλφάβητοι Τσιγγάνοι επιθυμούν: συνδιαμονή 84 %, συνεκπαίδευση 72 %, συνεταιρισμό στη δουλειά 84 %, κοινωνικές επαφές 83 %, μεικτούς γάμους 35 %.

Μ.Ο. αποδοχής των μη Τσιγγάνων: 77 %.

β) Οι εγγράμματοι Τσιγγάνοι μέχρι απολυτήριου δημοτικού σχολείου επιθυμούν: συνδιαμονή 82 %, συνεκπαίδευση 75 %, συνεταιρισμό στη δουλειά 83 %, κοινωνικές επαφές 95 %, μεικτούς γάμους: 68 %.

Μ.Ο. αποδοχής των μη Τσιγγάνων 74 %.

Οι μη Τσιγγάνοι αποδέχονται τους Τσιγγάνους ως εξής:

α) Οι αναλφάβητοι μη Τσιγγάνοι επιθυμούν: συνδιαμονή 20 %, συνεκπαίδευση 40 %, συνεταιρισμό 30 %, κοινωνικές επαφές 30 %, μεικτούς γάμους 20 %.

Μ.Ο. αποδοχής των Τσιγγάνων 31 %.

β) Οι απόφοιτοι δημοτικού σχολείου μη Τσιγγάνοι επιθυμούν: συνδιαμονή 17 %, συνεκπαίδευση 44 %, συνεταιρισμό 10 %, κοινωνικές επαφές 25 %, μεικτούς γάμους 17 %.

Μ.Ο. αποδοχής των Τσιγγάνων: 22 %.

γ) Οι απόφοιτοι Λυκείου μη Τσιγγάνοι επιθυμούν: συνδιαμονή 27 %, συνεκπαίδευση 50 %, συνεταιρισμό 19 %, κοινωνικές επαφές 28 %, μεικτούς γάμους 22 %.

Μ.Ο. αποδοχής των Τσιγγάνων: 29 %.

δ) Οι πτυχιούχοι Α.Ε.Ι - Τ.Ε.Ι μη Τσιγγάνοι επιθυμούν: συνδιαμονή 25 %, συνεκπαίδευση 42 %, συνεταιρισμό 7,5 %, κοινωνικές επαφές 22 %, μεικτούς γάμους 8,5 %.

Μ.Ο. αποδοχής των Τσιγγάνων: 21 %".

Οι αριθμοί με μια απλή ματιά επιβεβαιώνουν και στατιστικά την τεράστια διαφορά που υπάρχει στην αλληλοαποδοχή, τη συνύπαρξη και την κοινωνική αλληλεπίδραση από τη μεριά της πλειοψηφίας (ημών δηλαδή) σε βάρος της μειοψηφίας, (των Τσιγγάνων στη συγκεκριμένη περίπτωση). Επομένως, είναι φυσικό και λογικό να υπάρχει και από την πλευρά των Τσιγγάνων ένα ποσοστό που δυσπιστεί στις καλές προθέσεις μας για συνδιαμονή, συνεκπαίδευση, συνεργασία επαγγελματική κτλ., τη στιγμή που έχουν να αντιμετωπίσουν από την απέναντι πλευρά ένα τόσο μεγάλο ποσοστό μη αποδοχής τους.

Η καθημερινή παρατήρηση, η βιβλιογραφική επισκόπηση και η εμπειρική έρευνα τελικά οδηγούν στο συμπέρασμα ότι τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις ευνοούν πρακτικές κοινωνικών διακρίσεων και αποκλεισμού. Το φαινόμενο αυτό εμποδίζει μεταξύ των άλλων και τη "σχολειοποίηση", δηλαδή τη σχολική ένταξη, των παιδιών ρόμικης καταγωγής.

Από την τριετή μας, λοιπόν, ενασχόληση με το θέμα της Εκπαίδευσης των Τσιγγανοπαίδων, την άμεση επαφή με τους εμπλεκόμενους ανθρώπους και φορείς -δυστυχώς δεν μπορούσαμε να έρθουμε σε επαφή με όλους τους φορείς και με όλα τα μέλη των κοινοτήτων, εκπαιδευτικών και Τσιγγάνων-, καταλήξαμε στα εξής συμπεράσματα και προτάσεις:

Πέρα από τα προτεινόμενα μέτρα κοινωνικής πολιτικής για την πλήρη κοινωνική ένταξη των Τσιγγάνων της χώρας μας, όπως λύση του στεγαστικού προβλήματος (μαθαίνω από επίσημα χείλη ότι στο Αγρίνιο ξεκινάει μεγάλο

Πρόγραμμα πολλών δις για τη στεγαστική αποκατάσταση των Τσιγγάνων και όχι μόνο, από το οποίο θα πάρει και μεγάλο μερίδιο και ο νομός Αιτωλοακαρνανίας), της μόνιμης επαγγελματικής στέγης και απασχόλησης, της ύδρευσης, του φωτισμού και της οδικής σύνδεσης, είναι ανάγκη παράλληλα να ενταχθούν οι Τσιγγάνοι 4-18 χρόνων στο εκπαιδευτικό σύστημα και να ληφθούν μέτρα, ώστε να αλφαβητιστούν και οι άλλοι Τσιγγάνοι, οι μεγαλύτεροι, ο παραγωγικός τουλάχιστον πληθυσμός ηλικίας 20-40/50 χρόνων.

Όποιες, όμως, εναλλακτικές μορφές εκπαίδευσης και αν εφαρμοστούν (ταχύρρυθμα προπαρασκευαστικά τμήματα, τμήματα ενισχυτικής διδασκαλίας, φροντιστηριακά τμήματα κτλ.) δεν φαίνεται -τουλάχιστον από τα μέχρι τώρα στοιχεία και αποτελέσματα- ότι θα αποδώσουν καρπούς, αν δεν βάλουμε από την αρχή τις βάσεις για μια διαπολιτισμική αγωγή και εκπαίδευση και μια επιμόρφωση των εμπλεκόμενων, εκπαιδευτικών κι εκπαιδευόμενων, και αν δεν κάνουμε παρέμβαση και στους ίδιους τους Τσιγγάνους και πολύ περισσότερο στην εκπαιδευτική κοινότητα και τον περίγυρό της (γονείς κτλ.) στις περιοχές όπου είναι Τσιγγάνοι.

Πολύ σωστά γράφουν οι Αζίζι-Καλατζή Αναστασία, Ζώνιου-Σιδέρη Αθηνά και Βλάχου Αναστασία ότι τα άτομα που εμπλέκονται στη διαπολιτισμική αγωγή και επιμόρφωση θα είναι πιο αποτελεσματικά στη δουλειά τους, όταν οι ίδιοι έχουν καλλιεργήσει τη διαρκή δυνατότητα απεγκλωβισμού ή απεξάρτησης από τα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις με βάση "τις παρακάτω πέντε αρχές:

- 1) εκπαίδευση με στόχο την κατανόηση: κατανόηση των άλλων πολιτισμών, των άλλων ανθρώπων (π.χ. Κούρδων προσφύγων, Τσιγγάνων κ.ά.),
- 2) εκπαίδευση με στόχο τη συμπαράσταση: δραστηριοποίηση για όλους αυτούς οι οποίοι καταπιέζονται, απορρίπτονται και δίνονται από το κοινωνικό μας σύνολο (π.χ. ανάπηροι, Τσιγγάνοι, άτομα με ειδικές ανάγκες κ.ά.),

- 3) εκπαίδευση με στόχο τον πολιτισμικό αλληλοσεβασμό,
- 4) εκπαίδευση που δεν ενισχύει εθνοκεντρικούς τρόπους σκέψων και πράξεων, δηλαδή εκπαίδευση με στόχο τον πολιτισμικό διεθνισμό, και
- 5) εκπαίδευση ενάντια σε κάθε μορφή κοινωνικού και εθνικού ρατσισμού».

Οι ίδιοι συγγραφείς προτείνουν και περιγράφουν και στην πράξη ένα μοντέλο με ασκήσεις "ευαισθητοποίησης" στη διαπολιτισμική αγωγή και "απεξάρτησης" από τη στερεοτυπική σκέψη και μάθηση και από την προκατάληψη. Ο κος Αθαν. Ε. Γκότοβος στο βιβλίο του *Ρατσισμός, Κοινωνικές, Ψυχολογικές και παιδαγωγικές όψεις μιας Ιδεολογίας και μιας Πρακτικής*, χαρακτηρίζει τη διαδικασία αυτή ως "αποδόμηση της ήδη υπάρχουσας προκατάληψης".

Από την εμπειρία μου, λοιπόν, θεωρώ αυτές τις ιδέες και προτάσεις εφαρμογής τους πολύ χρήσιμες. Βέβαια, το εγχείρημα της αποδόμησης των προκαταλήψεων και της ευαισθητοποίησης στη διαπολιτισμική αγωγή είναι και επίπονο και χρονοβόρο εγχείρημα και κοστίζει σε κόπο και χρήμα, αφού η "απεξάρτηση" πρέπει να γίνει σε ολιγάριθμες ομάδες 10-15 ατόμων, από ειδικούς εκπαιδευτές-εμφυχωτές, δηλαδή ψυχολόγους, κοινωνικούς λειτουργούς, παιδαγωγούς κτλ., σε επίπεδο σχολικής μονάδας, σε επίπεδο περιφέρειας, όταν είναι μικρές οι περιφέρειες, σε επίπεδο οικογενειών -άκουσα χθες μια σχετική παρέμβαση από την Ημαθία και τη Φλώρινα. Απαιτεί, λοιπόν, και χρόνο, απαιτεί και χρήμα, απαιτεί και εξειδικευμένο προσωπικό, αλλά πιστεύω ότι είναι ένα απαραίτητο μέτρο. Δεν λύνεται με εξορισμούς ή μόνο με διαλέξεις το θέμα των προκαταλήψεων.

Πολύ καλό μέτρο, επίσης, για να σπάσει ο πάγος ανάμεσα σε "εμάς" και σε "αυτούς", είναι αυτό των συναδέλφων της Αχαΐας, οι οποίοι έχουν συμπεριλάβει στην ομάδα τους τον Γιάννη Νταλάκο. Αν ήταν στο χέρι μου, αν ήταν εύκολο για το Πρόγραμμα, θα ήμουν ευτυχής αν γινόταν στην Αιτωλοακαρνανία από αύριο, από τον Σεπτέμβριο, αυτή η παρέμβαση.

Αυτά και κάποια άλλα μέτρα είναι όροι "εκ των ων ουκ άνευ" για να προχωρήσει σωστά οποιοδήποτε πρόγραμμα ένταξης των τσιγγανοπαίδων και άλλων ομάδων στο εκπαιδευτικό σύστημα.

Θα ήθελα να κλείσω με τον επίλογο του κου Αθαν. Ε. Γιότοβου στο βιβλίο του *Ρατσισμός, Κοινωνικές, Ψυχολογικές και παιδαγωγικές όψεις μιας Ιδεολογίας και μιας Πρακτικής*: «Η ετοιμότητα για παρέμβαση και η ίδια η παρέμβαση είναι, ασφαλώς, 'κουραστικά' πράγματα και ίσως ακούγεται λογικό το επιχείρημα της 'ουδετερότητας' και της 'μη παρέμβασης', γιατί ο καθένας ίσως προτιμά να έχει την ησυχία του. Αλλά με πολίτες που θέλουν να έχουν βραχυπρόθεσμα την ησυχία τους και που δεν έχουν την τόλμη να δυσαρεστήσουν όσους επιχειρούν κοινωνικές διακρίσεις στο χώρο τους, δεν μπορούμε να μιλάμε ούτε για δημοκρατία, ούτε και για ανθρωπισμό. Με αυτή την έννοια τα παιδαγωγικά περιβάλλοντα, και ιδιαίτερα το σχολείο, ίσως πρέπει να ξανασιεφτούν την παιδαγωγική αξία της τόλμης, συνδυασμένης με την κριτική σκέψη».

Αν θέλετε τώρα να σας μιλήσω ειδικότερα για την κατάσταση στο νομό Αιτωλοακαρνανίας, δεν έχει αλλάξει και πολύ από πέρσι. Γράφτηκαν στην αρχή της φετινής χρονιάς 205 παιδιά τσιγγάνικης προέλευσης από τα 300-340 συνολικά, υπάρχει δηλαδή ένα μεγάλο ποσοστό (40 %) που δεν προσήλθε καν στο σχολείο. Από αυτά τα 205 παιδιά που γράφτηκαν, τα μισά περίπου φοιτούν επαρκώς και από αυτά ελάχιστα ανελλιπώς. Με το Πρόγραμμα μοιράσαμε τα βιβλία, είδαμε όσο μπορούσαμε τους συναδέλφους, τους είπαμε λίγα πράγματα για το πώς μπορούν να τα χρησιμοποιούν. Εγώ προσωπικά ήρθα σε επαφή με τους σχολικούς συμβούλους, τους είπα να κοιτάζουν και αυτοί τα συγκεκριμένα βιβλία, να δώσουν και αυτοί όσο μπορούν οδηγίες στους συναδέλφους.

Αλλά, συνάδελφοι, να σας πω ειλικρινά τη γνώμη μου πάνω σε αυτό που είπε η κα Αγγελική Πράππα χθες, ότι πρέπει, δηλαδή, να εμπλακούν οι σχολικοί σύμβουλοι ενεργά στο Πρόγραμμα. Υπερθεματίζω, βεβαίως, και λέω να ενταχθούν όχι μόνο οι σύμβουλοι, αλλά ολόκληρη η εκπαιδευτική

κοινότητα, όλα τα στελέχη της εκπαίδευσης και η βάση της, οι εκπαιδευτικοί. Πώς θα εμπλακούν με τον σωστό τρόπο είναι το ζητούμενο. Εγώ δεν βλέπω άλλον τρόπο, παρά εκείνο που είπα προηγουμένως. Για την απεξάρτηση, την απεμπλοκή κτλ. χρειάζεται και στους εκπαιδευτικούς, αλλά και σε μας τους ίδιους τους συμβούλους -γιατί δεν διαφέρουμε ως μέλη αυτής της κοινωνίας, έχουμε και εμείς τις προκαταλήψεις μας, τους δογματισμούς μας- επιμόρφωση. Είπα, λοιπόν, στους σχολικούς συμβούλους να δουν τα βιβλία, να συστήσουν στους συναδέλφους να τα χρησιμοποιούν εναλλακτικά και σε κάποια φάση θα τα συζητήσουμε καλύτερα, όταν δηλαδή και εμείς έχουμε περισσότερη ενημέρωση και έχουμε ενσκήψει πάνω σε αυτά τα βιβλία και τα άλλα μέσα που παράγει το Πρόγραμμά μας. Σας ευχαριστώ πολύ.